

УДК 316-35:305

Н. В. ДЗЮБА

ПОЛЯРИЗАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

У статті розглянуто важливу, актуальну та малодосліджену проблему, пов'язану зі специфікою гендерного розриву в електоральній поведінці жінок та чоловіків щодо підтримки різних політичних партій. Встановлено наявність реальної різниці в голосуванні жіночого та чоловічого електоратів за різні політичні сили, тенденція голосування жіночого електорату, насамперед, за партії, стратегії яких спрямовані на соціально орієнтовані витрати, партії «лівої» орієнтації, консервативні партії.

Визначено, що, хоча на сьогодні в Україні з низки причин (значна кількість партій, що беруть участь у виборах, постійна зміна переможців, що входять до складу Верховної Ради, тощо) дуже складно виділити партії з переважно жіночим або чоловічим електоратами, водночас, використовуючи технологію гендерного маркування та принцип гендерної метафоризації в принципі можливе виділення в основному «жіночих» та «чоловічих» партій. Виявлено також основні гендерні електоральні стереотипи, якими керуються жінки, голосуючи за різні партії.

Ключові слова: гендерний розрив, поляризація політичного простору, гендерні стереотипи, гендерне маркування, гендерна метафоризація.

Практично загальновідомою є сьогодні ситуація, яка складається в Україні та є аналогічною в багатьох демократичних країнах щодо різниці в електоральній поведінці жінок та чоловіків, що є яскравим проявом так званого гендерного розриву. При тому, що в загальному вигляді часто спостерігається достатньо близька картина в їх електоральній активності та поведінці (тобто результати їх голосування відрізняються незначною мірою) мотивація їх електоральної поведінки збігається не завжди. Так, англійська дослідниця Р. Кемпбелл, характеризуючи таку ситуацію, зауважує, що «гендерний розрив у голосуванні під час виборів може виявлятися у двох напрямках. Гендерний розрив може виявлятися як вибір, за кого віддати свій голос, або як мотиваційний гендерний розрив в електоральному виборі, де чоловіки й жінки голосують за ту саму партію з різних причин» [1, с. 28]. Урахування цієї обставини має достатньо вагоме значення: як при загальному аналізі соціально-політичних явищ, з одного боку, так і при практичній організації виборчих кампаній – з іншого.

Особливо важливим, на наш погляд, є аналіз подібного гендерного розриву, який спостерігається, коли йдеться про ставлення потенційних та реальних виборців до політичних партій, що беруть участь у виборах. Світовий досвід, зокрема, свідчить, що в цьому плані часто спостерігається достатньо суттєва різниця в ставленні жінок (порівняно із чоловіками) до тих чи інших політичних сил. Тобто спостерігається значна поляризація електорального простору, а саме відмінність ставлення жінок та чоловіків

до різних політичних партій. Причому йдеться тільки про достатньо зрозуміле позитивне ставлення жінок до «суто жіночих» партій (зокрема, в Україні на певному етапі розвитку політичного простору такої, як Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє України»), а до будь-яких політичних партій, враховуючи їх специфіку, програмні засади, лідерів тощо.

Також для розуміння гендерної поляризації електорального простору варто зауважити, що жінки мають меншу впевненість у своїй здатності впливати на політичний процес своїми власними діями. Водночас «розрив активності» зменшується після того, як жінки здобувають освіту певного рівня. Як зауважують британські дослідники, цей розрив збільшується серед етнічних груп, у чорних жінок на 8% менше шансів проголосувати, ніж у чорних чоловіків, також рівень гендерного розриву в електоральній активності зростає серед домогосподарств з низьким рівнем доходів [2].

Мета статті – аналіз проблеми поляризації електорального простору в Україні та гендерних електоральних стереотипів, що впливають на гендерний розрив у ставленні жінок і чоловіків до політичних партій.

Отже, розглядаючи проблему дослідження, треба, передусім, виявити основні риси загального ставлення, загальної оцінки жінок щодо різних політичних партій, виходячи з їхніх суто жіночих соціально-політичних позицій. Так, можна виділити такі чинники, що визначають та стимулюють підтримку різних політичних сил з боку жіночого електорату.

По-перше, одне з найбільш імовірних джерел існування гендерного розриву – це позитивне ставлення жінок до стратегій тих політичних партій, які спрямовані на соціально орієнтовані витрати. Безумовно, йдеться про реальні проекти їх реалізації, а не популістські обіцянки, типу «підіймемо зарплати, пенсії» тощо. Звідки виходить подібна позиція жінок? Зрозуміло, що практично в усіх країнах жінки часто економічно менш забезпечені, ніж чоловіки, та покладаються на державне забезпечення повного рівня добробуту.

Так, американські фахівці Дж. Манза та К. Брукс стверджують, що гендерний розрив у президентських виборах у США сягає своїм корінням активізації участі жінок в оплачуваній робочій праці. Ця участь обґрунтовує зацікавленість з приводу витрат на служби соціальної допомоги, яка орієнтує жінок віддавати свій голос за політичну силу демократичного напрямку, порівняно із чоловіками. Автори вказують, що жінки частіше, ніж чоловіки, покладаються на державний сектор робочих місць, соціальні служби, пов'язані з дітьми (особливо це стосується самотніх матерів, чії можливості заробітку обмежені обставинами, що склались). З двох основних партій Демократична партія найближча до реалізації соціально орієнтованої політики в Сполучених Штатах [3].

По-друге (і цілком зрозуміло, виходячи з вищеназваних обставин), жінки-виборці більш інтенсивно, ніж чоловіки, схильні підтримувати ліві партії. Так, зарубіжні дослідження свідчать про те, що саме участь жінок в

оплачуваній праці має значний вплив на їх електоральну поведінку. Підтримка жінками лівих партій може бути заохоченою поширенням форм горизонтальної та вертикальної професійної стратифікації. Жінки в середньому мають нижчий рівень заробітної плати як робітниці, як працівники громадського сектору, сфери освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг. Крім того, жінки продовжують відчувати нерівність за ознакою статі і низький соціально-економічний статус на тлі значно вищого рівня бідності серед жінок [4].

Загалом аналіз світового досвіду дослідження гендерних особливостей електоральної поведінки надає змогу стверджувати, що в 1990-х рр. серед передових промислово розвинених країн жінки виявилися значно більш лівими, ніж чоловіки, у більшості країн. Сучасний гендерний розрив зберігався в США, Франції та Німеччині після введення структурних елементів управління. Це підтверджує висновки, що структурні та культурні фактори відіграють певну роль у формуванні сучасного гендерного розриву. Крім того, у посткомуністичних країнах єдиний значущий гендерний розрив на національному рівні був зафіксований у Східній Німеччині, яка точно відображає західнонімецьку тенденцію орієнтації жінок на ліву політичну силу. Тому при проведенні будь-якого глобального аналізу прояву гендерних особливостей необхідно враховувати тип суспільства, а також гендерну систему, що склалась. Процес модернізації мав глибокий вплив на життя чоловіків і жінок, а також сучасний гендерний розрив тісно пов'язаний з процесом економічного й політичного розвитку.

По-третє, хоча це й може здатися дивним, історично жінки в багатьох західних демократіях, як правило, активніше голосують за консервативні партії, ніж за ті, що виникають у процесі модернізації та пропагують суто сучасні нетрадиційні цінності. На жаль, подібну тенденцію дуже важко простежити в сучасній Україні саме тому, що перелік політичних партій, які є ключовими на політичній арені країни, незважаючи на їх значну кількість узагалі, постійно докорінно оновлюється. Тим не менше, якщо простежити ставлення жінок до основних, так би мовити, партій влади, що постійно змінюються (зокрема СДПУо, НДП, «За єдину Україну», Партія регіонів, БПП), то голосують вони за ці партії, як свідчать результати досліджень, значно активніше, ніж виборці-чоловіки.

По-четверте (і це дуже чітко простежується, зокрема, у російських умовах), жінки активніше за чоловіків голосують за правлячу партію. Можливо, тому, що спочатку чекають від неї, враховуючи її можливості, реалізації обіцянок, пов'язаних із різними аспектами покращення добробуту, збільшення рівня соціальної захищеності, життя народу загалом. Іноді це прямо зводиться (як у Росії) до прямих проявів конформізму та загального негативного ставлення до опозиційних партій.

Зрозуміло, що йдеться не про підтримку жінками-виборцями будь-яких правлячих партій. Саме про це свідчить сучасна ситуація в Україні, де правлячі БПП та «Народний фронт» практично втратили будь-яку електо-

ральну підтримку після декількох років свого правління. Ідеться про ситуацію, наприклад в Німеччині, де правляча партія не змінюється впродовж декількох каденцій та має дійсно значну підтримку населення. Або в певний період часу в Російській Федерації у перші роки ХХІ ст., коли добробут людей дійсно зростав.

Аналізуючи наведені тенденції, треба зауважити, що, як підкреслено в спеціальній науковій літературі, особливо коли йдеться про голосування населення за політичні партії, гендерний розрив дуже малопомітний сьогодні, останнім десятиріччям, у країнах Західної Європи. Водночас він яскраво виявляється в США. Чоловіки завжди більш активно підтримують кандидатів від Республіканської партії, жінки – від Демократичної партії. І саме це підтверджує ті тенденції, про які йшлося вище.

Демократична партія США, дійсно, більше схильна до реалізації соціально орієнтованої політики. Крім того, її програмні документи та політична практика свідчать про всіляку спрямованість на підвищення добробуту найбільш вразливих верств населення, проведення медичної реформи в інтересах незаможних верств населення, зокрема, Бараком Обамою, забезпечення рівності расових меншин, що також викликає позитивний відгук у жінок-виборців. Цікаво, яким чином поведуть себе ці жінки на наступних виборах, коли їм доведеться переобирати на наступний термін Дональда Трампа, якому як раз не властива соціально орієнтована політика та який виступає проти медичної реформи Барака Обами, проти прийому біженців і мігрантів. Але про це ми дізнаємося пізніше.

Проведений вище аналіз політичної поляризації електорату, зокрема гендерного розриву, який існує між чоловіками та жінками щодо підтримки ними політичних партій, був би, на аншу думку, неповним без хоча б незначного (з урахуванням небагатого обсягу наукового матеріалу, особливо українського, що є на сьогодні) аналізу проблеми гендерного маркування політичних партій. Зрозуміло, що загалом характеристика суб'єктів політичних процесів у цьому плані не має рішучого чи хоч значного наукового сенсу.

Тим не менше, дослідження та пропозиції російського науковця Т. Рябової є дуже цікавими й заслуговують на увагу, у тому числі при аналізі проблем гендерної поляризації. Так, вона вважає, що «гендерне маркування соціальних об'єктів найчастіше здійснюється за допомогою гендерної метафоризації, що визначається як перенесення певних якостей та властивостей, що приписуються чоловікам і жінкам, на соціальні та природні феномени» [5].

Вважаючи, що приписування політичним суб'єктам гендерних характеристик може здійснюватися за допомогою безпосередньої вказівки на їхню «стать», вона визначила та зробила спробу це перевірити в процесі проведення емпіричних соціологічних досліджень, яким чином сприймають мужність/жіночість не тільки окремих політиків (до речі, і це є дуже цікавим), а й політичних партій населенням.

Цікаво, що понад 70% опитаних вказали, що «Єдиній Росії» скоріше притаманні якості «мужності», а «Яблуку» – 48,5% – «жіночості», і тільки 19% – «мужності». При цьому «Єдиній Росії», на думку респондентів, найбільш притаманні такі якості, як сила (80,1%); мудрість (51 %); рішучість (45,2 %), а «Яблуку» – пасивність (56,7 %); нерішучість (46 %); слабкість (46,3 %).

Зрозуміло також, що використання подібних підходів до проблем гендерної поляризації з урахуванням тієї самої гендерної метафоризації потребує більш значного наукового опрацювання. Тим більше, що подібні дослідження досі практично не проводилися й на Заході (хоча, на наш погляд, наведені вище приклади з Демократичною та Республіканською партіями США заслуговують у цьому плані на значну увагу). Але, що важливо: саме в таких оцінках подібних якостей політиків і політичних партій виявляються значущість та вплив на електоральну поведінку населення саме певних гендерних стереотипів, що багато в чому визначають появу електоральних стереотипів, які відіграють, можливо, вирішальну роль у виборчій поведінці жіночого електорату передусім.

На жаль, подібних висновків, хоча б попередніх, щодо «жіночості» та «чоловічості» електоратів українських політичних партій сьогодні зробити практично неможливо. І справа не тільки в тому, що вони як активні гравці на політичному ринку постійно змінюються, тому й простежити преференції населення щодо ставлення до них дуже важко. Так, сьогодні в українській Верховній Раді восьмого скликання із «старих» політичних партій залишилася тільки ВО «Батьківщина». Інші партії, що зараз функціонують, фактично не існували зовсім чи не існували раніше як серйозні парламентські сили.

Якщо ж казати загалом про підтримку жінками та чоловіками досить «серйозних» політичних сил, що функціонували дещо раніше, то, за результатами останніх до виборів 2014 р. до Верховної Ради – виборів у 2012 р., то ситуація була такою. «Чоловічий» електорат переважав серед тих, хто віддав голоси за ВО «Свободу» (54,4% чоловіків); «УДАР В. Кличка» (54,8%); Радикальну партію О. Ляшка (55,7%); «Рідну Вітчизну» (68%); Ліберальну партію України (88,2%), Партію зелених України (52,8%). Жінки ж становили основу електоратів таких партій: ВО «Батьківщина» (57,5%); Партія регіонів (58,7%), Соціалістична партія України (51,6%); Партія пенсіонерів України (63,4%), «Україна майбутнього» (56,8%) та деякі інші. Відносно рівна гендерна структура електорату була у Комуністичної партії України, «Нашої України» [6, с. 168–169].

Застосування до українських політичних партій підходу, що був описаний вище, та зводиться до виділення суто «жіночих» та «чоловічих» партій, тобто використання гендерного маркування, крім зазначеного, утруднюється такими причинами:

– по-перше, в Україні зареєстрована дуже велика кількість (близько 200) політичних партій, причому програми значної їх кількості (напри-

клад, соціал-демократичного спрямування) дуже близькі, а іноді й збігаються. Тому, враховуючи, що у виборах в Україні постійно беруть участь декілька десятків партій, визначити їх «гендерну спрямованість» не завжди легко;

– по-друге, як свідчать результати соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи і громадське сприйняття гендерних проблем в українському суспільстві», здійсненого у 2006 р. Інститутом соціології НАН України, лише третина потенційних виборців звертає (і то не завжди) увагу на кількість чоловіків та жінок у виборчих списках партій [7, с. 48–49]. Лише кожний сьомий респондент опікується представництвом жінок у партійних списках. Тому говорити про гендерний баланс у подібних списках та – відповідно – про існування «жіночих» і «чоловічих» партій узагалі дуже важко;

– по-третє, дуже цікаво, що за результатами того самого дослідження [7, с. 49–50], більшість опитаних жінок (57%) не вважають, що стать лідера політичної партії може вплинути на загальне лідерство партії на виборах (хоча все ж 68% опитаних жінок демонструють гендерну солідарність, тобто підтримують лідерів-жінок);

– по-четверте, програмні документи навіть найбільших партій, що представлені в парламенті, висловлюють дуже нечіткі або загальні позиції щодо їх основних цілей та завдань. При цьому в програмах багатьох партій проблеми «гендерної чутливості» взагалі не порушуються. Лише в деяких ідеться про проблеми материнства та дитинства. І лише інколи – про необхідність забезпечення більшого представництва жінок у виборних органах. Результати дослідження Інституту соціології свідчать, що 39% опитаних зазначили, що вони взагалі не переглядають програми політичних партій, не стежать за передвиборчими дискусіями. Тобто або не знають пропонувані партіями заходів, або не дуже довіряють їм;

– по-п'яте, навіть якщо якісь гендерні проблеми (а йдеться зараз саме про них) у подібних програмних документах політичних партій порушуються, вони найчастіше не реалізуються, не вирішуються на практиці: найбільш наявний та переконливий приклад у цьому плані – коаліційна угода, що була прийнята та затверджена п'ятьма партіями, які увійшли до коаліції демократичних сил в українському парламенті восьмого скликання. Визначені в ній програмні позиції не тільки не були у своїй більшості реалізовані, а із цих п'яти партій, що увійшли до коаліції, три її покинули через незначний термін після її утворення.

Отже, враховуючи основні позиції поляризації політичного простору в Україні, що були зазначені вище, виходячи з тих тенденцій, що були обґрунтовані вище, можна достатньо чітко та доказово говорити про наявність і функціонування гендерних електоральних стереотипів, які визначають специфіку поведінки жіночого електорату (підкреслимо, ідеться про поведінку саме його) у процесі вибору політичних партій та голосуванні за них:

– підтримувати краще партії «лівої» спрямованості, оскільки вони проголошують цілі та пропонують заходи, спрямовані, передусім, на за-

хист найменш захищених і найменш забезпечених верств населення, зокрема жінок, на відміну від чоловіків;

– голосувати треба, насамперед, за партію, яка в поточний період була правлячою та висувається на виборах на повторний термін, тільки за умови виконання нею всіх реформ, заходів і обіцянок, що були нею дані раніше, коли вона вперше ставала правлячою. Треба особливо наголосити, що, на жаль, значна частка українських виборців не дотримується цього «правила», але на сьогодні процеси такого підходу зазнають рішучих змін у країні;

– при вирішенні проблеми голосування за ту чи іншу політичну партію треба орієнтуватися не тільки в її основних соціально-політичних та соціально-економічних цілях, але й враховувати міру «гендерної чутливості» її програм і намірів. Оскільки практика свідчить: якщо проблеми жінок, материнства та дитинства, жіночого представництва у виборних органах у програмних документах партії не проголошуються, результати її «правління» навряд чи будуть спрямовані на захист і підтримку найбільш економічно та соціально вразливих верств населення;

– у програмних документах політичної партії повинні бути чітко визначені цілі «гендерної політики» партії та заходи з їх реалізації, причому таким чином, щоб їх можна було реально проконтролювати;

– проблеми «гендерної чутливості» програми та політики партії повинні враховуватися незалежно від того, хто є лідером політичної сили, у жодному разі не можна покладатися тільки на те, що таким лідером є жінка.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що наявний гендерний розрив у випадку голосування жінок та чоловіків за різні політичні партії, тобто існує в цьому плані гендерна поляризація електорального простору. Щодо жіночого електорату, то йдеться передусім про його підтримку стратегій тих політичних сил, які спрямовані на соціально орієнтовані витрати, партій «лівої» орієнтації, консервативних партій та за певних умов правлячих партій. Особливо ця тенденція спостерігається в США, у структурах електоратів Демократичної та Республіканської партій. На жаль, в Україні такої чіткої орієнтації електорату не спостерігається.

Крім того, як свідчать проведені дослідження (хоча їх результати й потребують додаткового уточнення), існує можливість гендерного маркування відносно політичних партій, тобто їх поділу на в основному «жіночі» чи в основному «чоловічі», використовуючи при цьому гендерну метафору.

Поданий у статті аналіз свідчить, що процес поляризації політичного простору в гендерному аспекті висуває такі електоральні стереотипи, якими керується в Україні жіночий електорат: підтримувати треба, передусім, партії «лівої» спрямованості; голосувати треба за партію, яка раніше в процесі свого правління реалізувала заплановані реформи та виконала обі-

цянки, які давала; при голосуванні за партію треба обов'язково враховувати міру «гендерної чутливості» її програм і намірів та деякі інші.

Список використаної літератури

1. Campbell R. Gender, ideology and issue preference: Is there such a thing as a political women's interest in Britain? *The British Journal of Politics & International Relations*. 2004. № 6. С. 20–44.
2. Political gender gap deters women voters. *The report of a research study, funded by The Electoral Commission, UK*. 2004. URL: http://image.guardian.co.uk/sys-files/Politics/documents/2004/04/29/Gender_report.pdf (дата звернення: 12.11.2017).
3. Manza J., Brooks C. The Gender Gap in U. S. Presidential Elections: When? Why? Implications? *American Journal of Sociology*. 1998. № 5. С. 235–1266.
4. Human Development Report 1995 / ed. by B. Ross-Larson, A. Strong, H. Cochran. New York: Oxford University Press, 1995. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf (дата звернення: 12.11.2017).
5. Рябова Т. Гендерные стереотипы как фактор оценки субъектов политического процесса. *Женщина в российском обществе*. 2008. № 2. С. 44–52. URL: https://womaninrussiansociety.ru/wp-content/uploads/2013/12/2008_2_ryabova.pdf (дата звернення: 12.11.2017).
6. Прокопчук І. Електоральна поведінка: гендерний аспект. *Нова парадигма*. 2012. № 112. С. 165–174.
7. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / авт. кол. Ю. І. Саєнко, Л. Аджадін, М. Васильчук та ін. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2007. 144 с.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2017.

Дзюба Н. В. Поляризация электорального пространства и электоральные гендерные стереотипы

В статье рассмотрена важная, актуальная и мало исследованная проблема, связанная со спецификой гендерного разрыва в электоральном поведении женщин и мужчин относительно поддержки ими различных политических партий. Установлено наличие реального различия в голосовании женщин и мужчин за разные политические силы. Прослеживается тенденция голосования женского электората в первую очередь за партии, стратегии которых направлены на социально ориентированные расходы, партии «левой» ориентации, консервативные партии.

Определено, что, хотя сегодня в Украине по ряду причин (большое количество партий, берущих участие в выборах, постоянная смена их победителей, которые входят в состав Верховной Рады, и др.) очень сложно выделить партии с преимущественно женским или мужским электоратами. В то же время, используя технологию гендерного маркирования и принцип гендерной метафоризации, возможно выделение в основном «женских» и «мужских» партий. Выявлены основные гендерные электоральные стереотипы, которыми руководствуются женщины, голосуя за различные партии.

Ключевые слова: гендерный разрыв, поляризация политического пространства, гендерные стереотипы, гендерное маркирование, гендерная метафоризация.

Dziuba N. The Polarization of the Electorial Space and Electorial Gender Stereotypes

The gender differences in party preferences are noted as a persistent and well-established phenomenon in scientific studies. In voting behavior, women tend to support «left» parties more than men throughout advanced industrial societies (however not in post-communist societies and developing countries). Women focus mainly on parties, whose strategies are based on socially-oriented expenditures (for example, the electorate of the

Democratic and Republican parties in the United States). In addition, a special attraction for women voters are conservative parties and in some cases the ruling parties when they really care about improving the welfare of citizens.

The gender differences are not sufficiently studied in the Ukraine. Unfortunately, it is very difficult to clearly and deeply analyze the specifics of the electoral preferences of women and men voters, because there are a lot of parties which take part in the elections, and the winners of these elections are constantly changing. So, in the last Verkhovna Rada's the eighth convocation, there is only one of the old parties, which named «Batkivschina». The other parties of the parliament did not exist before or they were just forming.

Some studies on gender, including Russian scientists' studies, demonstrate among other things that the political parties can be identified as «female» and «male» parties. It is possible to use the so-called gender marking of social objects – to transfer of certain quality attributes of men and women on social and political objects, including political parties. This problem requires additional researches and analysis.

At this issue we focus on comparing gender differences in the electoral polarization. Political position is a significant indicator of the electoral space structure, which is the distribution of expressed interests and potential actions (intentions to support one or another candidate (personality), or political party). And the political position is manifested in electoral polarization (the delineation of political positions, partisanship).

The conducted research, including results of a special study of the problem, conducted by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, made it possible to identify some electoral stereotypes that guided women, voting for different parties. Among them, in particular, the preferential orientation to the «left» parties; accounting for the activities of the previous party, as the ruling party in the previous period; presence in the program documents of the party, the so-called «gender sensitivity» and some others.

Key words: *gender gap, polarization of political space, gender stereotypes, gender marking, gender metaphorization.*